

метою недопущення рецидиву злочинів. У цьому плані раціональним видається Закон України від 10 липня 2003 р. «Про соціальну адаптацію осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк». Проте пройшло більше двох років, і які наслідки дії цього Закону — невідомо. Має стати за правило, що закони та програми стосовно боротьби зі злочинністю повинні набувати публічного характеру, а їх виконання — постійно контролюватися суспільством.

Неможливо не зупинитися на ще одному важливому питанні стосовно проблеми оптимізації запобігання злочинності. Є суттєві перешкоди, зокрема:

– постійно відбувається девальвація ідеї запобігання злочинності шляхом відсутності відповідних професійних кадрів, корупції, зрощування частини суспільства (у тому числі її елітної частини) зі злочинним світом, зловживання владою;

– пропаганда насильства, жорстокості, статевих ексцесів, культу наживи, націоналізму, шовінізму, кримінально-ризикованих та злочинно недбалих зразків поведінки тощо;

– під лозунгом демократії пропагується так звана необмежена свобода (наприклад, депутатська недоторканність), тобто всюдозволеність, відкидання усяких норм (правовий цинізм), що взагалі заперечує будь-яку запобіжну діяльність;

– економічний розвиток суспільства без кримінологічного супроводу розкриває і більш широкий простір для нових видів злочинів або відродження старих, навіть середньовічних її типів (піратство, торгівля людьми, фінансові афери, сатанізм та ін.).

Надійшла до редколегії 10. 07. 06

О. Юрченко, кандидат юридичних наук (НЮА України)

Щодо питання віктимологічного запобігання злочинності неповнолітніх

Віктимологічне запобігання злочинності є складовою частиною всієї попереджувальної діяльності держави і спрямоване саме на виявлення потенційних жертв і проведення з ними відповідної роботи.

Віктимологічне запобігання саме як складова частина попереджувального комплексу, на нашу думку, являє собою діяльність різних державних, суспільних і приватних органів, установ та організацій, спрямовану на нейтралізацію, а по можливості і на ліквідацію чинників, що формують віктимну поведінку, полегшують вчинення злочинів, а також захист громадян від злочинних посягань шляхом зниження особистісної, рольової, соціальної або статусної віктимності.

Велике значення в попередженні всієї злочинності має саме віктимологічний напрямок профілактики злочинності неповнолітніх як найбільш незахищеної частини населення.

Багато заходів запобігання віктимної поведінки неповнолітніх схожі із загальними попереджувальними заходами, але, звісно, мають свої особливості.

Очевидно, що основним чинником віктимності неповнолітніх є їх вік. Ця віктимність у свою чергу зумовлена такими чинниками, як незавершеність формування особи у біологічному плані, а з огляду на це — неможливість дати опір злочинним посяганням і у соціальному плані і як внаслідок цього — нездатність адекватно оцінювати обстановку, що веде до більшої вірогідності потрапити в криміногенну ситуацію як жертва злочину.

Як показують дослідження, проведені багатьма кримінологами, більшість жертв мають кримінологічні характеристики, дуже схожі з рисами злочинців, а саме: агресивність, жорстокість, грубість, аморальну поведінку в цілому. Це пояснюється тим, що нерідко жертвою неповнолітнього злочинця є його «співтовариш», тобто особа, з якою заздалегідь або безпосередньо перед вчиненням злочину спілкувався неповнолітній злочинець. Це спілкування передбачає наявність спільних інтересів і потреб, які найчастіше проявляються в розпитті спиртних напоїв, установленні шляхів придбання алкоголю або наркотичних речовин. І якщо ці шляхи не збігаються, то нерідко це може стати приводом для вчинення злочину, як правило, найбільш тяжкого і особливо тяжкого — умисного вбивства або тяжкого тілесного ушкодження.

Часто передзлочинна поведінка потерпілого провокує і хуліганські дії з боку злочинця. Це може проявитися як в діях образливого характеру (наприклад, словесна образа підлітка, приниження його честі та гідності), так і в правомірних зауваженнях щодо його поведінки.

Віктимні риси, характерні для неповнолітніх, можна поділити на дві групи — загальні та індивідуальні.

До загальних (притаманних підлітковому віку як такому) належать: довірливість, наївність, допитливість, невміння адекватно реагу-

вати на ситуацію, відставання у психічному розвитку від фізичного, перевага у психічній діяльності процесів збудження над гальмуванням, а іноді, просто фізична слабкість.

Індивідуальні психічні властивості можуть бути в свою чергу поділені на біопсихологічні, власне психологічні та соціально-психологічні. До власне психологічних відносять: агресивність, тривожність, жорстокість, необ'єктивну оцінку можливостей, схильність до ризику, конформність, емоційну неврівноваженість або наявність однієї чи поєднання декількох акцентуацій характеру.

Другим блоком чинників, що можуть підвищувати вразливість неповнолітніх, є соціально-психологічні, до яких належать: потреба у спілкуванні, самоствердженні, що загострюються у підлітковому віці як не в жодному іншому. І звідси — підвищена орієнтація на групу, права необізнаність, незнання головних методів забезпечення особистої безпеки.

До біопсихологічних чинників належать: тип темпераменту, наявність характерних визначених рис характеру¹.

У багатьох випадках діти і підлітки стають жертвами декількох злочинних посягань з боку одного й того ж самого злочинця. Коли врахувати, що з таким злочинцем дитина чи підліток часто пов'язані узами спорідненості або загальним місцем проживання і ці чинники вони самі змінити неспроможні, то в наявності саме та підвищена можливість конкретної неповнолітньої особи стати жертвою реального або потенційного злочинця.

Виходячи із специфіки потерпілих неповнолітнього віку, слід сказати, що у профілактичній роботі з даною групою велике значення мають насамперед заходи не правового характеру, а педагогічні, психологічні, медичні². Вивчення та дослідження віктимних рис неповнолітніх, проведення психокорекційної роботи з дітьми, спрямованої на усунення таких властивостей, є важливою ланкою профілактики злочинних посягань на них.

Можна навести перелік головних заходів, які мають здійснити батьки та педагоги для зниження рівня віктимності дітей:

1) догляд за нормальним розвитком дитини з метою раннього виявлення психічних чи фізичних вад;

¹ Див.: *Мойсєєва О.* Віктимність неповнолітніх як психолого–правова проблема // *Право України.* – 2000. – № 7. – С. 99–100.

² Див.: *Веселуха В.* Значення віктимологічної профілактики в системі запобігання злочинам // *Там само.* – 1999. – № 10. – С. 67.

2) правильне загальне та статеве виховання, формування культури спілкування;

3) прищеплення дитині навичок поведінки в нестандартних, у тому числі віктимогенних, ситуаціях;

4) закладення основ правових знань.

Важливу роль у підвищенні віктимологічної грамотності неповнолітніх відіграють правоохоронні органи, передусім працівники міліції. Хоча органи внутрішніх справ мають у своєму розпорядженні багатий статистичний матеріал та достатній кадровий потенціал для розроблення науково обґрунтованих рекомендацій, проте вони, на жаль, не завжди можуть довести їх до широкого кола неповнолітніх. Для реалізації цього завдання потрібно налагодити активну агітаційно-роз'яснювальну роботу. Основними питаннями, що визначають її зміст, є:

1) виявлення стандартних віктимогенних ситуацій;

2) розроблення пропозицій, як їх уникнути;

3) вироблення лінії поведінки підлітка, коли він потрапив у віктимогенну ситуацію.

Віктимологічне запобігання серед неповнолітніх також може здійснюватися шляхом реалізації таких заходів, як пропаганда правових знань через ознайомлення читацької та глядацької аудиторії з основними правами й обов'язками громадян; роз'яснення кримінально-правових понять (наприклад, необхідна оборона, крайня необхідність, затримання злочинця тощо); привернення уваги до питань, пов'язаних із винуватістю самого потерпілого, тобто такої поведінки жертви, коли вона створює умови, що сприяють вчиненню злочину; виступи через засоби масової інформації фахівців-юристів, психологів, педагогів з практичними рекомендаціями, як уберегти потенційну жертву від злочинних посягань; роз'яснення батькам, що їхня поведінка є зразком для дитини і найкраща профілактика — це їх особистий приклад правильного життя.

Як уже відзначалося, нерідко дитина стає жертвою жорстокого поводження саме у сім'ї. Передбачені Законом України «Про запобігання насильству у сім'ї» спеціалізовані органи, про які говорилося раніше, повинні втілювати в життя профілактичні заходи із запобігання насильству у сім'ї, а саме: спеціально уповноважений орган з питань запобігання насильству у сім'ї визначає потребу регіонів у створенні спеціалізованих установ для жертв насильства у сім'ї; організовує і проводить соціологічні, психолого-педагогічні та кримінологічні дослідження насильства в сім'ї; направляє жертв насильства у сім'ї в спеціалізовані установи та здійснює інші функції. Служби дільничних інспекторів

міліції та кримінальної міліції у справах неповнолітніх щодо запобігання насильства у сім'ї виявляють причини й умови, що сприяють проявам насильства у сім'ї; беруть на профілактичний облік осіб, схильних до вчинення насильства у сім'ї; виносять захисні приписи. Так, у разі систематичної (трьох і більше випадків) віктимної поведінки члена сім'ї, внаслідок якої створюється ситуація, що може привести до вчинення насильства у сім'ї, службою дільничних інспекторів або кримінальною міліцією у справах неповнолітніх даному члену сім'ї виносяться офіційне запобігання про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства у сім'ї.

Членів сім'ї, яким було винесено офіційне запобігання про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, служба дільничних інспекторів або кримінальна міліція у справах неповнолітніх беруть на профілактичний облік¹.

Дуже важливими у профілактиці злочинності неповнолітніх є і заходи психологічного впливу, які передбачають:

1) формування довіри до правоохоронних органів. Дуже часто діти, які стали об'єктом злочинного посягання, не звертаються по допомогу до батьків, родичів, а ті в свою чергу у відповідні правоохоронні структури, що викликано всілякими причинами: страхом помсти з боку тих, хто спричинив шкоду, невір'ям в ефективну діяльність правоохоронних органів по розкриттю злочинів і забезпеченню безпеки потерпілих, психологічним відчуженням та ін. Формування у свідомості людей з дитинства правильного сприйняття функцій, виконуваних правоохоронними органами, дозволило б виявити значну кількість злочинів, що залишилися латентними, а отже, і потерпілих, що потребують різного роду допомоги;

2) слід звернути увагу на виховання профілактичної активності особи. Тут істотну антивіктимогенну роль може відіграти роз'яснення неповнолітнім сутності необхідної оборони та її значення при попередженні злочинних посягань відносно як безпосередньо потерпілого, так і третіх осіб;

3) важливими є інформування про негативні наслідки порушення кримінально-правових заборон, а також про способи зниження віктимності, демонстрація позитивних результатів боротьби зі злочинністю (показ відповідних сюжетів по телебаченню, звітування керівників у ЗМІ).

На формування особи дитини перш за все справляють вплив сім'я, шкільне виховання та найближче оточення. Але останнім часом великого значення набуває інформація.

¹ Див.: Про запобігання насильства у сім'ї: Закон України від 15 листопада 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.

Не можна не торкнутися такого важливого й актуального питання, як вплив ЗМІ на формування протиправної та віктимної поведінки неповнолітніх.

Нині можна одержати будь-яку інформацію без обмежень. Дуже часто ця інформація може справляти негативний вплив на ще неостаточно сформовану особу дитини. Це стосується перш за все кіно та телевізійної продукції, що пов'язана з пропагандою насильства, жорстокості та сексуальної агресії. Одержані багатьма дослідниками дані свідчать про те, що найбільш популярні жанри серед підлітків — це бойовики та фільми жахів. Частина неповнолітніх висловлює готовність копіювати дії телегероїв, навіть усвідомлюючи їх протиправність¹. У такій ситуації були б доцільними реалізація культурно-просвітницьких і пізнавальних програм для дітей та молоді, поширення інформації про українські та світові культурні цінності.

В останні роки в суспільстві поширюється вплив Інтернету, який дозволяє одержувати інформацію максимально швидко. Однак ця інформація має дуже широкий спектр і виникає погроза саме її негативного впливу. Видається за доцільне на державному рівні вжити заходів щодо обмеження доступу неповнолітніх на деякі сайти (зокрема, порносайти, екстремістські сайти), створити перелік веб-сторінок та забов'язати адміністрацію комп'ютерних клубів суворо контролювати доступ до них підлітків. Це ж саме стосується і комп'ютерних ігор, які несуть стереотипи жорстокого поведіння та можуть моделювати його в реальному житті.

Взагалі створення ефективної та надійної системи віктимологічного запобігання злочинності неповнолітніх допоможе розв'язати багато суспільних проблем, насамперед знизити рівень рецидиву та злочинності в цілому.

Надійшла до редколегії 24. 07. 06

В. Матвійчук, доцент, завідувач кафедри цивільного, господарського та кримінального права Національної академії управління

Проблеми криміналізації та декриміналізації діянь, що посягають на довкілля

Питання криміналізації та декриміналізації діянь, що стосуються навколишнього природного середовища не знайшли свого дослідження

¹ Див.: Бугера О. Засоби масової інформації: проблема вдосконалення діяльності щодо запобігання протиправної поведінки потерпілих / Право України. — 2005. — № 7 — С. 71.